

Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü

İlhan ARAS¹

Öz

Sovyet sonrası Kafkasya coğrafyasının önemli çatışma alanı olan Dağlık Karabağ sorunu, uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu nedenle, Azerbaycan ve Ermenistan arasında meydana gelen bu sorunda çatışma ve uzlaşma girişimleri devamlılık göstermiştir. 1988-1994 savaşı, iki taraf arasında önemli gelişmelere neden olmuştur. Sonraki süreçte Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde bulunan Minsk Grubu uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Buna karşın, Nisan 2016'da yaşanan çatışmalar, sorunun güncelliğini koruduğunu göstermiştir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği de diğer uluslararası örgütler ve küresel güçler gibi sorunla ilgili olarak çeşitli politikalar geliştirmiştir. Çalışma, Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ sorunundaki rolünü ve etkisini incelemesiyle önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle sorunun tarihsel arka planına değinilmiştir. Sonraki bölümde, Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ sorunundaki politikaları kronolojik olarak incelenmiştir. Ayrıca, sorunla ilgili görevlendirilen Avrupa Birliği Özel Temsilcisi de ele alınmıştır. Sonuç olarak, AB'nin sorunun çözümünde etkin bir role sahip olmadığı belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Dağlık Karabağ, Avrupa Birliği, Azerbaycan, Ermenistan, AB özel temsilcisi.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr

The Role of the European Union in the Nagorno-Karabakh Question

Abstract

Nagorno-Karabakh question which has been one of the crucial conflict areas of the post-Soviet Caucasus geography has a long history. Thus, the conflict and consensus attempts in this problem between Azerbaijan and Armenia have shown continuity. 1988-1994 war has led to important developments between the two sides. In the following process, Minsk Group working under Organization for Security and Co-operation in Europe has tried to compromise. In spite of this, conflicts in April 2016 indicated that the question was still alive. In this framework, European Union has also developed various policies regarding the question as well as other international organizations and global powers. This study has been separated from the previous ones by examining the role and impact of the European Union in the Nagorno-Karabakh question. In this context, this study initially deals with the historical background of the question. Next chapter chronologically examines the policies implemented by the European Union. Furthermore, the study also addresses the European Union Special Representative that has been assigned to the question. Consequently, it is expressed that the EU does not have an active role in the resolution of the question.

Keywords: *Nagorno-Karabakh, European Union, Azerbaijan, Armenia, EU special representative.*

“AB olarak, Dağlık-Karabağ sorunu adil bir şekilde çözümlenmeden Güney Kafkasya’da istikrarın sağlanamayacağını düşünüyoruz.”²

1. Giriş

Karabağ bölgesi, Azerbaycan’daki Kür ve Aras ırmaklarıyla Ermenistan sınırlarındaki Gökçe gölü arasında dağlık bölge ve bölgeye bağlı ovalardan oluşan bir yerdir. Azerbaycan’ın diğer bölgeleriyle birlikte, İran ve Ermenistan’ı da kontrol edebilecek bir bölge olması nedeniyle jeopolitik olarak önemlidir. Bu noktada, Karabağ ve Dağlık Karabağ bölgelerinin farklılığını belirtmek gerekir. Dağlık Karabağ, yüzölçümü 18.000 km² olan Karabağ’ın 4.392 km²’lik alanını oluşturmaktadır. Karabağ bölgesi Ağdam, Terter, Yevlah, Füzuli, Beylegan, Kubatlı, Cebail, Mingeçevir, Ağcabedi, Hocavend, Şuşa, Hankendi, Laçın, Kelbecer, Hanlar, Gorus, Akdere, Berde, Zengezur, Hadrut rayonlarından (Azerbaycan’da ilçeden büyük, ilden küçük idari birim); Dağlık Karabağ ise Hankendi merkez olmak üzere Şuşa, Akdere, Hadrut, Hocavend, Askeran’dan oluşmaktadır.³

Güney Kafkasya bölgesi, bölgeyle ilgilenen diğer aktörler gibi, Avrupa Birliği (AB) açısından da Azerbaycan’da bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları ve Hazar havzasındaki zengin kaynakların Avrupa’ya taşınmasında köprü rolü nedeniyle önemlidir.⁴ Bu nedenle, Güney Kafkasya’da enerji kaynakları ve enerji taşımacılığı rotaları üzerine yapılan jeopolitik mücadele, bölgeyi küresel güç mücadelesinin merkezine taşımıştır. Bu bağlamda, Dağlık Karabağ sorunu da yerel bir çatışmanın küresel güç mücadelelerine konu olmasına iyi bir örnek olmuştur.⁵

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) sonrası Güney Kafkasya coğrafyasındaki önemli bir çatışma alanı olan Dağlık Karabağ sorununa ilişkin çalışmalar, genellikle sorunun geçmişi, ABD’nin veya Rusya’nın yaklaşımına odaklanmıştır. Bu nedenle bu çalışma, sadece AB’nin soruna yaklaşımını ele almasıyla önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle konunun tarihine kronolojik olarak ve AB’nin bölgeye yönelik politikalarına kısaca değinilecektir. Sonraki bölümlerde ise, AB’nin

² Herman Van Rompuy (Dönemin Avrupa Birliği Konseyi Başkanı). Bkz.: “Van Rompuy: ‘Azerbaycan AB için oldukça önemli bir ortaktır’”, 21.06.2013, <http://teas.eu/tr/news-van-rompuy-azerbaijan-very-important-partner-eu> Erişim: 15.09.2016.

³ Araz Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 7, Sayı: 1, İlkbahar 2001, s. 393-394.

⁴ Ali Faik Demir, “AB’nin Güney Kafkasya Politikaları”, (Der. Beril Dedeoğlu), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 374.

⁵ Aybars Görgülü, “The Dispute over Nagorno-Karabakh: A Protracted Conflict”, *Review of Armenian Studies*, No: 25, 2012, pp. 48-49.

Dağlık Karabağ sorunundaki rolü ele alınacak, bölge için görevlendirilen AB Özel Temsilcisi (*EU Special Representative*) konusu aktarılacaktır.

2. Tarihsel Arka Plana Kısa Bir Bakış

Karabağ bölgesi, 1918'e kadar Çarlık Rusyası'nda Azerbaycan'ın bir bölgesi (Gence Gubemiyası) olmuştur. Karabağ bölgesi, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından Azerbaycan içerisinde yer almıştır. 7 Temmuz 1923'te ise, Azerbaycan Merkezi Yürütme Komitesi tarafından Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi oluşturulmuştur.⁶ SSCB'nin kurulmasından yıkılmasına kadar olan dönemde Azerbaycan içerisinde oluşturulan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve bu oluşumda Ermenilerin etnik yoğunluğunun sağlanması, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan ile birleştirilmesine yönelik hazırlıkların Sovyetler Birliği içinde ve dışında sürdürülmesi, SSCB'nin dağılma sürecinde bölgedeki çatışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.⁷

1980'lerin ortalarından itibaren taraflar arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. 12 Temmuz 1988'de 140 üyesinden 110'u Ermeni olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Yerel Meclisi, Azerbaycan'dan ayrılmaya karar vermiş ancak Azerbaycan Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı bu kararı geçersiz olarak kabul etmiştir. Daha sonra devreye giren SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı da bunun toprak bütünlüğüne aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bu karar Ermenistan'ın tepkisine neden olmuştur. 28 Kasım 1989'da Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi yönetiminin tekrar Azerbaycan'a bırakılmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Ermenistan, 1 Aralık 1989'da Karabağ'ı kendi topraklarıyla birleştirme kararı almıştır. Azerbaycan Yüksek Sovyeti, Ermenistan Parlamentosu'nun aldığı bu ilhak kararını kınayarak Karabağ'ı yönetmek üzere Teşkilat Komitesi'ni kurmuştur. 23 Ağustos 1990'da Ermenistan egemenliğini ilan ettiğinde ise, Karabağ'ı kendi toprağı olarak göstermiştir. 1990'ların ilk yıllarında da, taraflar arasındaki çatışmalar devam etmiş, Azeriler göçe zorlanmış ve 1992 yılında ölenlerin sayısı bini geçmiştir.⁸ 1988-1994 arasında yaşanan Karabağ savaşının bir diğer etkisi ise yarattığı göçtür. Karabağ bölgesinden toplamda 576.234 Azeri nüfus, Ermenistan'dan ise 230.000 Azeri nüfus göç etmek/topraklarını terketmek

⁶ Aslanlı, 2001, agm, s. 395-399.

⁷ Araz Aslanlı, "Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Kasım 2012, s. 185.

⁸ Aslanlı, 2001, agm, s. 400-403.

zorunda kalmıştır.⁹ Bu durum, sonraki barış girişimlerinde topraklarını terk eden söz konusu insanların topraklarına geri dönmeleri kapsamında önemli bir konu olmuştur.

Karabağ sorunu, 1980'lerin ortalarından 1990'lı yılların başına kadar olan dönemde yaşanan yoğun çatışmalarla daha fazla gündemde olmuştur. Ocak 1992'de Dağlık Karabağ kendini bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan etmiş ancak uluslararası topluluk bu bağımsızlığı kabul etmemiştir.¹⁰ Bağımsızlık ilanının ardından Dağlık Karabağ'da düzenli seçimler yapılmış, hukuk sisteminin geliştirilmesi amacıyla kanunlar düzenlenmiştir. Dağlık Karabağ yönetimi 11 bakanlığı, kendi bayrağı ve marşı, 1992'de oluşturduğu Savunma Ordusu ve 1998'de faaliyete geçen yerel yönetim organlarıyla uluslararası toplum tarafından kabul edilmemesine rağmen fiili olarak varlığını sürdürmüştür.¹¹

30 Ocak 1992'de Ermenistan ve Azerbaycan'ın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) üyesi olmasıyla taraflar arasındaki anlaşmazlık uluslararası bir boyut kazanmıştır. 24 Mart 1992'de Helsinki'de toplanan AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi sorunun çözümü için Minsk kentinde konferans yapılmasına karar vermiştir. Bu süreçte, taraflar arasındaki çatışmalar giderek şiddetlenmiştir. Ermenistan, Şuşa kentini ve Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın rayonunu işgal etmiştir. Mart 1993'te ise, Ermenistan tarafından Ermenistan ile Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini bağlayan koridorlardan biri olan Kelbecer rayonuna saldırılar düzenlemiştir. Ekim-Kasım 1993'te Horadiz ve Zengilan kasabalarının işgal edilmesiyle Karabağ bölgesi fiilen Azerbaycan kontrolünden Ermenistan'a geçmiştir. Bu süreçte, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi tarafından birçok karar (822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar¹²) alınmasına rağmen bu kararlar uygulanmamış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu'nun çabaları sonuçsuz kalmış ve Azerbaycan kendine bağlı toprağı kaybetmiştir. Farklı kesimlerin girişimleri sonucunda,

⁹ Osman Özkul, Hüseyin Vermez, "Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları", *Bilgi*, Sayı: 51, Güz 2009, s. 144-150.

¹⁰ Görgülü, 2012, agm, s. 50.

¹¹ Elena Pokalova, "Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol: 17, No: 1, 2015, p. 79.

¹² United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993; United Nations Security Council, Resolution 853, 29 July 1993; United Nations Security Council, Resolution 874, 14 October 1993; United Nations Security Council, Resolution 884, 12 November 1993. United Nations, "Security Council Resolutions -1993", <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm> (9.06.2017)

12 Mayıs 1994'te taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girmiştir.¹³ Sonraki tarihlerde, Minsk grubu bünyesinde sorunun çözümüne yönelik çok sayıda toplantı yapılmış, çözüm planları ortaya konulmuş, taraflar arasında görüşmeler gerçekleşmiş ancak sorunun çözümü mümkün olmamıştır.

3. AB'nin Bölgeye Yönelik Politikaları

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumaya, Ermenistan'ın topraklarını genişletmeye çalıştığı Dağlık Karabağ sorunu Sovyet sonrası coğrafyanın uzun süreli devam eden bir konusu olmuştur. Böylece küçük bir yüzölçümünde meydana gelen bu sorun, büyük güçlerin bölge üzerindeki politikalarını şekillendirdiği zemin olmayı sürdürmüştür. Bu çerçevede ABD ve Rusya gibi AB de, bu sorunla ilgili çeşitli politikalar geliştirmeye çalışmıştır.

AB, dış politikada komşu bölgelere yönelik ortak politikalar geliştirmektedir. Bu çerçevede Dağlık Karabağ sorununu barındıran Güney Kafkasya bölgesi ülkelerini kapsayan politikalarını da bu politikaları arasında değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede, AB'nin 2004 yılında geliştirdiği Avrupa Komşuluk Politikası/AKP (*The European Neighbourhood Policy*), Ermenistan ve Azerbaycan'ı da kapsayan 16 ülkeyle (Cezayir, Belarus, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye, Tunus, Ukrayna) demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları değerleri üzerinden şekillenen ve iki taraflı işbirliğini amaçlayan bir politikadır. AKP çerçevesindeki projeler için 2007-2013 döneminde 12 milyar Euro finansal destek sağlanmış, 2011 yılında AB ve AKP kapsamındaki ülkeler arasındaki ticaret 230 milyar Euro'ya ulaşmış, 2012 yılında 3,2 milyar kişiye Schengen vizesi sağlanmıştır.¹⁴

Bölgeyi kapsayan AKP, 2009 yılında başlatılan Doğu Ortaklığı (*Eastern Partnership*), 2008 tarihli Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (*Euro-Mediterranean Partnership*) ve Karadeniz Sinerjisi (*Black Sea Synergy*) bölgesel ve çok boyutlu işbirliği inisiyatifleriyle güçlendirilmiş ve tamamlanmıştır.

2009'da başlatılan Doğu Ortaklığı; Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yı kapsayan bir AB inisiyatifidir. Bu ülkelerin AB ile daha yakın ilişkide olmaları için hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, pazar ekonomisi, iyi yönetim, sürdü-

¹³ Aslanlı, 2001, agm, s. 403-415; Nazım Cafersoy, *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

¹⁴ "European Neighbourhood Policy (ENP)", http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm Erişim: 19.08.2016.

rülebilir kalkınma gibi amaçlar belirlenmiştir. Doğu Ortaklığı kapsamında, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (*European Neighbourhood and Partnership Instrument*) ile 2010-2013 döneminde 2,5 milyar Euro, 2014 yılı için 730 milyon Euro tahsis edilmiştir. 2013 tarihli Ortak Deklarasyon'da, Dağlık Karabağ çatışmasının barışçıl çözümünden ve Minsk Grubu'nun çabalarının destekleneceğinden bahsedilmiştir.¹⁵

2009 yılında geliştirilen bir politika ise; Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Türkiye, Ukrayna, Romanya ve Rusya'nın dâhil olduğu Karadeniz Sinerji girişimidir. AB, temelde Güney Doğu Avrupa'daki ülkeleri desteklemeyi amaçladığı bu politikayla Karadeniz etrafındaki ülkeleri siyasi ve ekonomik reformlar yönünde teşvik ederken, ortak sorunların birlikte ele alınacağı bir forum sağlamayı amaçlamaktadır. Enerjiden taşımacılığa, ticaretten demokrasiye, insan haklarına saygıdan iyi yönetişime kadar birçok alanda işbirliğini savunan Karadeniz Sinerjisi'nde, Dağlık Karabağ konusunda AB'nin rolünün güçlendirilmesi ve taraflar arasında güven inşa edilmesi öngörülmüştür.¹⁶

4. AB'nin Sorundaki Rolü ve Etkisi

AB'nin Güney Kafkasya ile ilişki kurması özellikle ilk zamanlarda tartışmalı bir konu olmuştur. AB, uzun süre Rusya etkisinde kalan ve güvenlik sorunu yaşayan bölgeye dâhil olmak konusunda kararsız kalmıştır. Ayrıca, Güney Kafkasya 1990'lı yıllarda çoğu AB bürokratinin hakkında az bilgiye sahip olduğu uzak bir bölgeden ibaret olmuştur. Bu çerçevede AB'nin 1990'lı yıllar boyunca bölgeye yaklaşımı, finansal yardım yoluyla Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a 1 milyar Euro'nun üzerinde yatırım yaparak bölgedeki kalkınma projelerinin en büyük finansörü olmak şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁷ AB'nin bölgeye yönelik ilgisi bölge ülkeleri tarafından genel anlamda olumlu karşılanmıştır. Mevcut finansal desteğin ötesinde AB ile ekonomik ve siyasi işbirliğini artırmak, Rusya'nın bölgedeki rolünün azaltılmasını sağlamak için önemli görülmüştür.¹⁸ AB'nin

¹⁵ Council of the European Union, Eastern Partnership: the way ahead, Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 29 November 2013 17130/13, PRESSE 516.

¹⁶ Commission Of The European Communities, Communication From The Commission To The Council And The European Parliament Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative, Brussels, 11.04.2007 Com(2007) 160 Final.

¹⁷ Amanda Paul, *AB ve Güney Kafkasya: Ne Derece Uzak ve Derin?*, Hazar Raporu, Bahar 2013, s. 7-8. http://www.hazar.org/content/yayinlar/ab_ve_guney_kafkasya_ne_derece_uzak_ve_derin_273.aspx Erişim: 19.08.2016.

¹⁸ Paul, 2013, age, s. 9.

sorundaki etkinliği bölge ülkeleri tarafından desteklenmesine karşın, sorunun karmaşıklığı ve ABD, Rusya gibi büyük güçlerin sorundaki rolü AB açısından önemli engellerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde AB, Balkanlar'da yaşanan çatışmalar nedeniyle Güney Kafkasya bölgesiyle ancak 1990'ların sonuna doğru ilgilenmeye başlamıştır.¹⁹

AB'nin Dağlık Karabağ konusundaki resmi öncelikleri; ilk olarak silahlı çatışmayı önlemek, ikinci olarak savaş söylemini ortadan kaldırmak ve son olarak müzakerelerin sürekli olmasını sağlamaktır.²⁰ Bu çerçevede AB'nin Dağlık Karabağ sorunundaki yaklaşımı bazı aşamalardan geçmiştir. SSCB'nin çökmesinden sonra, Birliğin bölgeye ilk yaklaşımı ekonomik ve teknik destek temelinde olmuştur. Birliğin kendi içindeki kurumsal ve siyasi değişimlerini takiben, 2004 yılında AKP'nin devreye girmesi Güney Kafkasya ülkeleriyle yeni bir işbirliği aşamasını başlatmıştır. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile imzalanan Eylem Planları (*Action Plans*) AB'nin bölgesel çatışmaların çözümüne katılmasının yolunu açmıştır. Bu kapsamda bölge için atanan AB Özel Temsilcileri de AB'nin bölgeye verdiği önemin bir göstergesi olmuştur. Bu gelişmelere karşın, AB'nin Dağlık Karabağ sorununun çözümüne katkısı son derece sınırlı olmuştur. İmzalanan Eylem Planları'nda Azerbaycan için toprak bütünlüğüne, Ermenistan için self-determinasyon ilkesine yer verilmesi çatışmaların çözümünde uyumlu bir strateji geliştirilmesi fırsatını azaltmıştır.²¹

AB'nin Dağlık Karabağ sorununun ilk dönemlerinde, soruna ilgisiz doğrudan müdahil olmayarak ve mesafeli bir yaklaşımla AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarına destek vermek şeklinde olmuştur. Şubat 1992'de Avrupa Komisyonu bölgeyi ziyaret etmiş, Mart 1992'de Avrupa Konseyi Başkanlığı ateşkes ve insani yardım üzerinde durmuştur. Ocak 1994'te yayınlanan Başkanlık bildirisinde, çatışmaların durdurulması ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması üzerinde durulmuştur. Şubat 1994'te ise Avrupa Parlamentosu'ndan (AP) üçüncü ülkelere askeri yardım yapılmaması ve AB üye devletlerinin çatışmanın barışçıl çözümüne

¹⁹ Haşim Türker, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2006, s. 36.

²⁰ Interview with Member State representative at COEST, Brussels, May 2009'dan aktaran Licinia Simões, *Engaging Civil Society in the Nagorno Karabakh Conflict: What Role for the EU and its Neighbourhood Policy?*, MICROCON Policy Working Paper 11, Brighton, 2010, p. 17.

²¹ Fidan Huseynli, "The EU's Changing Role in the Nagorno-Karabakh Negotiation Process: Realities, Limits and Perspectives", *Journal of Conflict Transformation*, Vol: 9, September 2011, p. 5.

yönelik destek verilmesi talepleri gelmiştir. Sonraki tarihler boyunca da, benzer talepler ve çağrılar farklı metinlerde tekrarlanmıştır.²²

Bu bağlamda, AKP kapsamındaki Azerbaycan Eylem Planı'nın Giriş bölümünde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne değinildiği görülmektedir. Buna karşın, Ermenistan Eylem Planı'nda ise "halkların self-determinasyon ilkesini de kapsayan uluslararası norm ve ilkeler temelinde AGİT Minsk Grubu'nun çatışma çözüm çabalarına verilen siyasi desteği artırmak" şeklinde konunun ele alındığı görülmektedir. Bu husus dışında, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan ve Ermenistan Eylem Planları'nda ortak bir şekilde yer alan konular ise şu şekilde belirtilmiştir:²³

-ilgili BM Güvenlik Konseyi ve AGİT belgeleri ve kararları temelinde AGİT Minsk Grubu çatışma çözüm çabalarına verilen siyasi desteği artırmak

-toplumlar arasındaki bağlantıları teşvik etmek

-siyasi bir çözüme yönelik müzakereleri destekleyen devletlerle AB diyalogunu yoğunlaştırmak

-mayın temizleme girişimlerini yürütmek (Ermenistan Eylem Planı'nda, "insancıl ve mayın temizleme girişimleri için AB desteğini sağlama imkânlarını araştırmak" şeklinde yer verilmiştir.)

-yerinden edilmiş kişileri ve mültecileri destekleme tedbirlerini teşvik etmek

-sivil toplumun aktif katılımını teşvik etmek

-AB Güney Kafkasya Özel Temsilcisi ile çatışma çözümünü destekleyen bu ve diğer konulara ilişkin işbirliğini güçlendirmek

AB, 2003 tarihli "Avrupa Güvenlik Stratejisi" belgesinde ise, "Güney Kafkasya'nın sorunlarına daha aktif ve daha güçlü bir ilgi göstermeliyiz." şeklinde bölgeye yönelik politikasını ifade etmiştir.²⁴

2004 yılındaki Brüksel ziyaretinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, AB'den Dağlık Karabağ sorununda daha aktif olmasını talep etmiştir. Bunun nedeni, Aliyev'in Minsk Grubu'nun çabalarını desteklemesine rağmen, Minsk Grubu'nun Ermenistan yanlısı çizgide hareket ettiğine

²² Demir, 2003, agm, s. 369-375.

²³ "ENP Action Plans", http://eeas.europa.eu/enp/documents/action-plans/index_en.htm Erişim: 18.08.2016.

²⁴ European Council, *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003, p. 8.

dair eleştirileridir. Buna göre, Minsk Grubu'nun eş başkanları olan ABD, Fransa'daki güçlü Ermeni diasporaları, buna ilaveten Rusya'nın Ermenistan'a olan desteğinin süreklilik göstermesi Azerbaycan'ın AB'nin bu süreçte daha büyük bir rol oynaması talebinin nedenleri olmuştur.²⁵ Yapılan görüşmelerde dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi, AB'nin sorunun çözülmesi için girişimde bulunacağını, ancak AB'nin arabuluculuk girişiminin AGİT'in sorunu çözmek için çaba gösteren Minsk Grubu'nun çalışmalarına engel olmak değil, sadece AB'nin her iki ulusa yardım etmeye hazır olduğu anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁶

AB, Aralık 2006'da Dağlık Karabağ'da bağımsızlık yolunda yapılan referandumun geçersiz olduğunu, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının tanınmayacağını ve çözümün Minsk grubuyla olması gerektiğini belirtmiştir.²⁷

2010-2011 döneminde tarafların sorunun çözümüne yönelik askeri tercihlere başvurulabileceğine ilişkin açıklamalarına karşı dönemin AB Dışişleri Komiseri Benita Ferrero-Waldner, bölgedeki askeri harcama oranlarının yüksekliğine (GSYİH'larının ortalama % 4'ü civarında) dikkat çekmiş ve iki tarafın kışkırtıcı söylemlerini eleştirmiştir.²⁸

AP'nin 2010 tarihli kararı ise, sorunla ilgili değindiği konular bakımından önemlidir. AP kararında tarafları çatışmadan uzak durmaya çağırılmış, Minsk Grubu'nun çözüme yönelik çabalarına tam destek verildiğini belirtmiş, çatışmalarda yerinden edilmiş kişilerin bütün haklarının kabul edilmesini ve Azerbaycan'ın işgal edilmiş bütün topraklarından Ermeni güçlerin çekilmesini vurgulamıştır.²⁹ AP'nin kabul ettiği bu kararda, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin kabul edilen iletişim bilgileri ve kararları içerisinde ilk defa Ermeni silahlı güçlerinin işgal ettikleri bölgeden geri çekilmesi şartı yer almıştır. AB yetkilileri ise bu kararı, Dağlık Karabağ sorunun çözümünde insani yardım konularında Azerbaycan'a destek ve-

²⁵ Ahto Lobjakas, "Caucasus: EU, Azerbaijan Discuss Nagorno-Karabakh", 19.05.2004, <http://www.rferl.org/content/article/1052854.html> Erişim: 15.09.2016.

²⁶ "AB Dağlık Karabağ için arabulucu", 18.05.2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/270526.asp> Erişim: 14.08.2016.

²⁷ "AB: Yukarı Karabağ'daki referandumu tanımıyoruz", 11.12.2006, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/5593046.asp> Erişim: 13.08.2016.

²⁸ Tracey German, "The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol: 32, No: 2, June 2012, pp. 217-218.

²⁹ European Parliament resolution of 20 May 2010 on the need for an EU strategy for the South Caucasus (2009/2216(INI)).

rildiği, Azerbaycan yönetimi ve kamuoyunda AB'ye yönelik olumlu bir bakış açısı oluşturma amacı şeklinde yorumlamıştır. Karar sonrasında, AB'den sorunun çözümünde arabulucu olması talep edilmiş, AB ise bu talebi Minsk Grubu'nun eş başkanlarından biri olan Fransa'nın gerekli konularda AB'yi bilgilendirdiği şeklinde yanıtlamıştır.³⁰

2010 yılındaki bir diğer gelişme de, AB tarafından finanse edilen Dağlık Karabağ Çatışmasının Barışçıl Çözümü için Avrupa Ortaklığı (*The European Partnership for the Peaceful Settlement of the Conflict over Nagorno-Karabakh*) girişiminin başlatılmasıdır. Bu girişim, Uzlaştırma Kaynakları (*Conciliation Resources*, İngiltere), Kriz Yönetim Girişimi (*Crisis Management Initiative*, Finlandiya), Uluslararası Uyarı (*International Alert*, İngiltere), Kvinna till Kvinna Vakfı (*Kvinna till Kvinna Foundation*, İsveç) ve LINKS (İngiltere) isimli beş örgütten oluşmaktadır. Girişim; diyalog, araştırma ve analiz, film ve medya, içerme/kapsayıcı olma ve katılma, eğitim ve kapasite geliştirme şeklinde beş temel alanda faaliyetlerini yürütmektedir. Dağlık Karabağ çatışmasının barışçıl çabalarla dönüşümünü amaçlayan bu girişim, başta marjinal gruplar olmak üzere insanların barışçıl çözüme katılımını artırmak, insanlar arasında güçlenen bağlarla tarafların birbirlerine güvenmelerini ve sivil toplumun çözüm sürecine aktif katılımını sağlamaya çalışmaktadır.³¹

AB Azerbaycan Temsilcisi Roland Cobia 2012 yılında yaptığı bir açıklamada, Minsk Grubu'nun çalışmalarını desteklediklerini ancak iki halk arasında güven duygusunun yaratılmasının da önemli olduğunu belirtmiştir. Bu durumu sağlamak için “halk diplomasisi yöntemi” önerisi taraflara sunulmuştur. Cobia, bu görüşünü “İki ülke toplumu, birbirine inanıp güvenmediği sürece verimli bir barış anlaşmasının yürürlüğe girmesi zor gözüküyor” şeklinde açıklamıştır.³² Dönemin Genişleme ve Avrupa Komşuluk Politikası Komiseri Stefan Füle de, aynı çizgide bir açıklama yaparak, sorunun çözümü için tek yolun taraflar arasında güven ve karşılıklı yardımın oluşturulması olduğunu ve AB'nin Minsk Grubu'nu desteklediğini ifade etmiştir.³³

³⁰ Zaur Şiriyev, “2010 Yılı'nın Diploması Trafikinde Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 5, No: 10, 2010, s. 127-128.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: The European Partnership for the Peaceful Settlement of the Conflict over Nagorno-Karabakh, <http://www.epnk.org/> Erişim: 17.08.2016.

³² “AB'den Karabağ Sorununa ‘Halk Diplomasisi’ Önerisi”, 21.05.2012, http://www.newsaz.com/haberler_ab8242den_karabag_sorununa_halk_diplomasisi_onerisi_-l-1-sayfa_id-666-id-96948 Erişim: 18.08.2016.

³³ “AB Komiseri Stefan Füle: Karabağ sorununun çözümü için güven oluşturmak şart”, 04.04.2012, <http://>

Uluslararası toplum tarafından tanınmamasına rağmen, 2006 yılında tek taraflı bağımsızlık ilanı ile kendi yönetimini kuran Dağlık Karabağ'da 2012 yılında 99.000 seçmenle (nüfus 145.000) "başkanlık seçimleri" düzenlenmiştir. Dönemin AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, AB'nin Dağlık Karabağ'daki "başkanlık seçimleri"nin anayasal ve yasal çerçevesinin AB tarafından tanınmadığını, "sözde seçimler" in ihtilafın barışçıl çözümü çerçevesinde Dağlık Karabağ'ın gelecekteki statüsünün müzakerelerle belirlenmesinde herhangi bir etki doğurmayacağını belirtmiştir.³⁴ Benzer bir açıklamada bulunan Rompuş, "anlaşma sağlanması için sorumluluk Ermenistan ve Azerbaycan'ın üzerindedir. Avrupa Birliği defalarca AGİT Minsk Grubu'nun çalışmasına yardımcı olacak güven ortamının oluşturulmasına yardım etmeye hazır olduğunu", ayrıca AB'nin Dağlık Karabağ bölgesini ayrı bir yapı olarak tanımayla yönelik bir girişim içerisinde olmadığını da belirtmiştir.³⁵

Cobia 2013 yılında yaptığı bir açıklamada ise, Azerbaycan topraklarının işgal altında olduğunu ve BM kararlarının uygulanması gerektiğini ve Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ çatışmasının çözümündeki tek yöntem olduğunu, farklı bir çözüm yönteminin mümkün olmadığını belirtmiştir.³⁶ Aynı görüş, 2011 yılındaki Ermenistan ziyaretinde Catherine Ashton tarafından Dağlık Karabağ sorununun çözümünde tek yöntemin Minsk Grubu olduğu, Minsk Grubu çerçevesinde sürdürülen müzakerelerin desteklendiği şeklinde belirtilmiştir.³⁷

2014 yılında taraflar arasında çatışmalar yaşanması üzerine ise Ashton, "Taraflara ateşkese derhal saygı göstermeleri, güç kullanmaktan ve tehditten kaçınmaları, Yukarı Karabağ sorununun barışçıl çözümü yolunda çabalarını sürdürmeleri çağırısı yapıyoruz." açıklamasını yapmıştır.³⁸ Son

www.newsaz.com/haberler_ab_komiseri_stefan_fule_karabag_sorununun_cozumu_icin_guven_olusturmak_sart_-l-1-sayfa_id-666-id-91805 Erişim: 21.08.2016.

³⁴ "Dağlık Karabağ sandık başında", 19.07.2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/daglik-karabag-sandik-basinda> Erişim: 20.08.2016.

³⁵ "AB Karabağ sorununun çözümünün uzamasından rahatsız", 02.07.2012, http://newsaz.com/haberler_ab_karabag_sorununun_cozumunun_uzamasindan_rahatsiz_-l-1-sayfa_id-666-id-101500 Erişim: 25.08.2016.

³⁶ Sara Rajabova, "EU official: Minsk Group only format for Nagorno-Karabakh settlement", 8.6.2013, <http://www.azernews.az/azerbaijan/55119.html> Erişim: 24.08.2016.

³⁷ "Catherine Ashton: Dağlık Karabağ sorununun tek çözüm formatı AGİT Minsk Grubu", 30.09.2011, <http://news.am/tur/news/76159.html> Erişim: 24.08.2016.

³⁸ "AB'den, Ermenistan ve Azerbaycan'a 'ateşkese saygılı olun' çağırısı", 03.08.2014, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/976302-abden-ermenistan-ve-azerbaycana-ateskese-saygili-olun-cagrisi> Erişim: 30.08.2016.

olarak, Mayıs 2015'te Dağlık Karabağ'da yapılan seçimler ise Birlik Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini tarafından, anayasal ve hukuki çerçevesi kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir.³⁹ Bu durum, bağımsızlık ilanından yapılan seçimlere kadar AB'nin Dağlık Karabağ sorunundaki yaklaşımı olan tanımama politikasının sürekliliğini göstermektedir.

AB, Dağlık Karabağ çatışmasının çözümü için AGİT Minsk Grubu müzakerelerinde önemli bir rol oynayamamıştır. AB'nin ihtiyacı olan, özellikle bir yandan Ermenistan'ın self-determinasyon diğer yandan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü görüşleri arasında bir uzlaşma sağlayarak, hem Azerbaycan hem de Ermenistan için kabul edilebilir tutarlı ve uyumlu bir politika geliştirmektir.⁴⁰ Dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Durão Barroso'nun, "AB, self-determinasyon, toprak bütünlüğü ve güç kullanmama ilkeleri temelinde Dağlık Karabağ çatışmasının barışçıl çözümünü desteklemektedir. Mevcut durum bir seçenek değildir."⁴¹ açıklaması iki tarafın taleplerinin birlikte değerlendirildiğini göstermektedir. Ancak bu iki talebin birlikte mümkün olmasını beklemek çatışmanın devam etmesine zemin hazırlamaktadır.

Mogheri, 29 Şubat 2016'da gerçekleştirdiği Azerbaycan ziyaretinde Dağlık Karabağ sorununa şu şekilde değinmiştir:⁴²

"Avrupa Konseyi Başkanı Tusk'ın da önceki ziyaretinde belirttiği gibi AB, Azerbaycan'ın egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklemektedir. AB ve üye devletleri, Dağlık Karabağ'ı tanımamıştır. Mevcut durum sürdürülemez olduğuna inanıyoruz ve Dağlık Karabağ çatışmasının barışçıl çözümü bizim için öncelik olmaya devam etmektedir. AGİT Minsk Grubu eş başkanlarının aracılık çabalarını desteklemeye devam ediyoruz. AB, barışa yönelik yüksek düzeyli görüşmelerin daha fazla

³⁹ "West and Azerbaijan denounce Nagorno-Karabakh 'elections'", 04.05.2015, <http://www.euractiv.com/sections/europes-east/west-and-azerbaijan-denounce-nagorno-karabakh-elections-314288> Erişim: 27.08.2016.

⁴⁰ Barbara Gaweda and Marco Siddi, *No settlement without a proactive policy: The European Union and the secessionist conflicts in the post-Soviet space*, Institut für Europäische Politik Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood No. 5, 2012, pp. 5-6.

⁴¹ "Statement by President Barroso following his meeting with Tigran Sargsyan, Prime Minister of the Republic of Armenia", http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-180_en.htm?locale=en Erişim: 27.08.2016.

⁴² "Remarks by the High Representative/Vice-President Federica Mogherini at the Joint Press Conference with the Foreign Minister of Azerbaijan, Elmar Mammadyarov", 29.02.2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/5335_fr Erişim: 28.09.2016.

yoğunlaştırılması çağrısını yapmaktadır. Çatışma, askeri bir çözüme değil, uluslararası hukuka uygun siyasi bir çözüme ihtiyaç duymaktadır.”

2-5 Nisan 2016’da meydana gelen ve “4 gün savaşları (*four day war*)” olarak anılan çatışmalarda ise onlarca asker ve sivil hayatını kaybetmiştir. 2016’da yaşanan bu çatışmalar, sorunun güncelliğini korumaya devam ettiğini ve çözülmesinin zorluğunu bir defa daha göstermiştir. Bu süreçte Mogherini tarafından yapılan açıklamada, taraflara savaşı durdurmaları ve ateşkes yapmaları çağrısı yapılmış, AGİT Minsk Grubu’nun çalışmalarının desteklendiği ve Dağlık Karabağ çatışmasının güç kullanarak değil barışçıl yöntemle çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴³

Şekil 1. Dağlık Karabağ Bölgesi ve Nisan 2016 Çatışması

○ Dağlık Karabağ'ın uluslararası tanınmış sınırları

⊙ Dağlık Karabağ'da ayrılıkçılar tarafından kontrol edilen bölge

REUTERS

Kaynak: “Karabağ’da ateşkes”, 5.4.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/karabagda-ateskes> Erişim: 27.09.2016.

⁴³ “Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the escalation in the Nagorno-Karabakh conflict”, 02.04.2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2921_en Erişim: 30.09.2016.

5. AB Özel Temsilcisi

AB, birçok yakın/komşu bölge ve ülkelere yönelik özel temsilciler atamaktadır. Orta Doğu Barış Süreci Özel Temsilcisi, Afganistan Özel Temsilcisi, Bosna-Hersek Özel Temsilcisi ve diğerleri bu çerçevede atanmıştır. 7 Temmuz 2003'te Kafkasya ile ilgili ilk özel temsilci olarak Heikki Talvitie, AB'nin Kafkasya Özel Temsilcisi olarak atanmıştır. Özel temsilcinin atanmasında üye devletlerin dönem başkanlığında bölgeye ilişkin farklı politikalar uygulanmasının önlenmesi ve AB'nin bölgeye yönelik uygulayacağı politikalarda, temel hedeflerinde süreklilik sağlamak amaçlanmıştır.⁴⁴

Talvitie sonrasında, Peter Semneby "Güney Kafkasya için AB Özel Temsilcisi" olarak 2006-2011 dönemi için atanmıştır. Semneby, AB'nin Güney Kafkasya'daki ülkelerin hükümetleri ve sorunlu bölgeleri için uzlaşma ve yönetim anlamında bir model olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Şubat 2011'deki Azerbaïycan ziyaretinde, Minsk Grubu'nun çabalarını desteklediğini ve görevde kaldığı beş yıllık süreci değerlendirmiş, "son 5 yıl esnasında Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda çok az ilerleme kaydedildi."⁴⁶ açıklamasını yapmıştır. 2010'da taraflar arasında artan çatışmalar üzerine Semneby, Azerbaycan ile Karabağ'daki Ermenistan destekli kuvvetler arasındaki ateşkesin güçlendirilmesi gerektiğini ve Karabağ bölgesinde yoğunlaşan ufak çaplı çatışmaların yoğunlaşp kilit enerji geçiş bölgesi için tehlike yaratabileceği uyarısında bulunmuştur.⁴⁷ Görevden ayrıldıktan sonra 2012'deki bir açıklamasında ise, görevde olduğu süreçte AB'nin bölgesel çatışmaların çözümünde daha aktif rol almasından yana olduğunu, ancak Karabağ sorununda ciddi girişimlerde bulunmak için kullanılmamış büyük bir potansiyelin mevcut olduğunu, ayrıca AB'nin arabuluculuk misyonunun Minsk Grubu ile bir rekabet ortamında değil, Minsk Grubu'nun desteğiyle gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Buna karşın, "Çatışma bölgesinde şu an göreceli bir sükûnun hâkim olması, önümüzdeki on yılda da bunun süreceği anlamına gelmez." açıklamasıyla böl-

⁴⁴ Türker, 2006, agm, s. 36.

⁴⁵ Peter Semneby, "The Role of the EU in the Resolution of Conflicts in the South Caucasus", *Turkish Policy Quarterly*, Vol: 2, Issue 5, June 2006, p. 18.

⁴⁶ "Peter Semneby: Son 5 yılda Dağlık Karabağ sorununda çok az ilerleme kaydedildi", 26.02.2011, <http://news.am/tur/news/49447.html> Erişim: 06.09.2016.

⁴⁷ "Karabağ'da gerginlik kontrolden çıkabilir", 8.9.2010, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/09/100908_nagorno_karabakh.shtml Erişim: 02.09.2016.

genin taşıdığı riski ifade etmiştir.⁴⁸ 2014 ve 2016’da yaşanan çatışmalar, Semneby’nin bu öngörüsünü doğru çıkarmıştır.

2011-2014 döneminde bu temsilcilik “Güney Kafkasya ve Gürcistan’daki Kriz için AB Özel Temsilcisi” (*EU Special Representative for the South Caucasus and the crisis in Georgia*) olarak genişletilmiş ve Philippe Lefort bu göreve atanmıştır. Lefort Eylül 2011’deki Ermenistan ziyaretinde, “Dağlık Karabağ sorununun tek kabul edilebilir çözüm alternatifi barışçıl yoldur ve sorunun askeri yolla çözümüne yönelik hiçbir deneme kabul edilemez.”⁴⁹ ve “AB müzakere sürecinin gözlem ve muhafazası için deneyim ve mekanizmalara sahip, her iki tarafı da [Dağlık Karabağ çatışmasının] kurbanı kabul ettiğinden Ermenistan ve Azerbaycan’a destek gösterme arzusunu ifade etmekte”⁵⁰ şeklindeki açıklamalarıyla AB’nin soruna yaklaşımını göstermiştir. Temmuz 2013’teki Azerbaycan’da yerinden edilmiş kişilerle ilgili yaptığı görüşmeler sonucunda ise, Azerbaycan’da her 10 kişiden birinin mülteci ya da zorunlu göçmen olduğunu belirtmiş, ayrıca sorunun sadece Azerbaycan için değil, tüm bölge için önemli bir sorun olduğunu ve AB’nin sorunun en kısa zamanda çözümü için yardım etmeye hazır olduğunu açıklamıştır.⁵¹

8 Temmuz 2014 tarihinde ise, Herbert Salber bu göreve atanmıştır. Önceki özel temsilciler gibi Salber’in de temel görevi, bölgedeki çatışmaların barışçıl çözümüne katkı sağlamak ve bölgesel işbirliğini güçlendirmektir. Salber, Temmuz 2014’te, AB’nin bu şekilde bir özel temsilci atamasının AB’nin var olan çatışmaların çözümüne katılma isteğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.⁵² 10 Şubat 2015’te, Salber’in Dağlık Karabağ’ın de facto (fili) Dışişleri Bakanı Karen Mirzoian ile görüşmesi, Temmuz 2014’teki atamasından sonra de facto bir Dağlık Karabağ yetkilisiyle ilk görüşmesi olmuştur. Ziyaretle ilgili olarak Özel Temsilci’nin sözcüsü Henri Duquenne, Brüksel’in Karabağ’da daha büyük bir rol oynamasında bir

⁴⁸“Peter Semneby: AB, Karabağ sorununun çözümünde arabuluculuk için büyük potansiyele sahip”, 26.5.2012, http://newsaze.com/haberler_peter_semneby_ab_karabag_sorununun_cozumunde_arabuluculuk_icin_buyuk_potansiyele_sahip_-l-1-sayfa_id-666-id-97738 Erişim: 02.09.2016.

⁴⁹“Philippe Lefort: Dağlık Karabağ sorununun tek kabul edilebilir çözüm alternatifi”, 08.09.2011, <http://news.am/tur/news/73464.html> Erişim: 02.09.2016.

⁵⁰“Philippe Lefort: Ermenistan ve Azerbaycan, Karabağ çatışmasının kurbanına dönüştüler”, 07.09.2011, <http://news.am/tur/news/73312.html> Erişim: 02.09.2016.

⁵¹“Philippe Lefort: Karabağ sorunu sadece Azerbaycan için değil, tüm bölge için önemli bir sorun”, 28.07.2013, http://www.newsaze.com/haberler_philippe_lefort_karabag_sorunu_sadece_azerbaycan_icin_degil_tum_bolge_icin_onemli_bir_sorun_-l-1-sayfa_id-666-id-177993 Erişim: 04.09.2016.

⁵²“Sargsyan: Nagorno-Karabakh settlement possible exclusively though peaceful means”, 31.07.2014, <http://en.trend.az/azerbaijan/karabakh/2298674.html> Erişim: 06.09.2016.

çıkarı olmadığını ve özellikle aynı yönde hareket ettiği AGİT ile arasında sorun yaratmak istemediğini belirtmiştir.⁵³ Salber, Nisan 2015'teki Azerbaycan ziyaretinde Dağlık Karabağ sorunundaki mevcut durumu kabul edilemez olarak nitelendirmiştir.⁵⁴ Temmuz 2015'te Ermenistan'a yaptığı ziyarette ise, sorunun barışçıl çözümü dışında alternatifin olmadığını ve Minsk Grubu tarafından yürütülen görüşmelere AB'nin desteğini vurgulamıştır.⁵⁵ Nisan 2016'daki gelişmelerden sonra yaptığı açıklamada ise, Dağlık Karabağ'daki mevcut durumun sürdürülemez olduğunu ve siyasi bir çözümün sağlanması gerektiğini ve Minsk Grubu'na verilen desteğin devam edeceğini ifade etmiştir.⁵⁶

Güney Kafkasya için oluşturulan AB Özel Temsilciliği yapılanması, bölgedeki gelişmeleri takip etmek, AB için önemli güncel bilgiler sağlamak ve yerel aktörlerle önemli bağlar kurmak için Bakü ve Erivan'daki Avrupa Komisyonu delegasyonları ve Minsk Grubu eş başkanlarıyla yakın bir şekilde çalışarak bölgede temel bir aktör konumuna gelmiştir.⁵⁷ Özel Temsilci konusunda değinilmesi gereken son nokta ise, bu girişim için tahsis edilen bütçedir. 2003'te Talvitie döneminde 370.000 Euro'luk bir bütçe söz konusuken, bu miktar Sembeny döneminde yıllık 2.960.000 Euro'ya çıkmıştır.⁵⁸ Son dönemde Salber yönetiminde ise, Temmuz 2014-Şubat 2015 dönemi bütçesi ise, 1.380.000 Euro olarak belirlenmiştir.⁵⁹

6. AB İçin Sorunlar ve Fırsatlar

Dağlık Karabağ'ı, AB'nin doğu komşuluğu içerisinde en uzun süren ve en zorlu çatışma olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle 2000'li

⁵³ "What Is the EU's Game in the Caucasus Separatist Territories?", 26.02.2015, <http://www.eurasianet.org/node/72301> Erişim: 06.09.2016.

⁵⁴ "Status quo in Nagorno-Karabakh conflict is unacceptable, EU South Caucasus envoy says", 30.4.2015, <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/en/news/384.html> Erişim: 07.09.2016.

⁵⁵ "Foreign Minister of Armenia received the EU Special Representative for the South Caucasus and the crisis in Georgia", 07.07.2015, http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2015/07/07/min_eu_sp/ Erişim: 06.09.2016.

⁵⁶ "EU: Status quo in Karabakh conflict not sustainable, solution must be found", 16.04.2016, <http://www.today.az/news/politics/149798.html> Erişim 30.09.2016.

⁵⁷ Simões, 2010, ibid, p. 16.

⁵⁸ Stefan Wolff, "The European Union and the Conflict over the Nagorno-Karabakh Territory", Report prepared for the Committee on Member States' Obligations Parliamentary Assembly of the Council of Europe Berlin 4-5 November 2007, p. 3. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224476/evidence-stefan-wolff-nagorno-karabakh-territory.pdf Erişim: 07.09.2016.

⁵⁹ Council Decision 2014/438/CFSP of 8 July 2014 amending and extending the mandate of the European Union Special Representative for the South Caucasus and the crisis in Georgia, OJ L 200, 9.7.2014.

yıllarla birlikte sorunda yer almayan başlayan AB, Dağlık Karabağ çatışması karşısında “bekle ve gör” yaklaşımı izlemiştir.⁶⁰ Bir başka deyişle, sorunun çözümünde aktif bir unsur olamayan AB, çözüm için başta AGİT Minsk Grubu olmak üzere uluslararası aktörleri desteklemeyi sürdürmektedir.⁶¹

AB'nin Güney Kafkasya'da politika geliştirmesinin önünde bazı engeller olduğunu belirtmek mümkündür. Bunlardan biri, AB üye devletlerinin Güney Kafkasya bölgesi ülkeleriyle geçmişte sürekli ilişki içinde olmamaları ve bu bölgeye dair bir deneyime sahip olmamasıdır. Bu nedene paralel olarak, Güney Kafkasya bölgesindeki konuların Avrupa politikaları ve Avrupa kamuoyu için yeni bir konu olması da bir diğer nedendir.⁶² Ayrıca, bölgedeki sorunların çok karmaşık olması, bölge ülkelerinin demokratikleşme seviyelerinin yavaş gelişmesi ve AB'nin bölgedeki faaliyetlerinin üye devletlerin faaliyetlerinden geride kalması AB'nin önündeki bazı zorluklardır.⁶³ Bir başka neden olarak, özellikle 2005 AB Anayasası'nın onaylanmaması sonrası yaşadığı siyasi kriz ve 2009'dan itibaren yaşadığı ekonomik kriz AB'nin kendi iç sorunlarıyla daha fazla meşgul olmasını gerektirmiş, bu durum Dağlık Karabağ vd. bölgelerdeki politikalara yoğunlaşmamasının bir ölçüde nedeni olmuştur.

1990'lardan itibaren devam eden Dağlık Karabağ çatışması, Avrupa ve Batı dünyasına düşmanlıkların yenilenmesinin enerji alt yapısı ve tedarigi güvenliğini tehdit edebileceğini göstermiştir.⁶⁴ Öyle ki, Doğu Ortaklığı çerçevesinde AB ile Azerbaycan arasında yapılan önemli toplantılarda, Nabucco boru hattına ve Azerbaycan'ın AB'nin enerji tedarigi için önemli bir transit ülke olarak önemi üzerine odaklanmıştır.⁶⁵ 2000 yılında dönemin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nun “Güney Kafkasya, Avrupa güvenlik alanı dışında kaldığında, Avrupa güvende olamaz.” ifadesi AB'nin bölgeye yönelik bakış açısını göstermektedir. Buna karşın, NATO'nun Kosova müdahalesi AB'nin güvenlik ve savunma konusundaki eksikliklerini ortaya koymuş, AB'nin

⁶⁰ Tabib Huseynov, “The EU and Azerbaijan: Destination Unclear”, (Ed. Tigran Mkrtchyan, Tabib Huseynov, Kakha Gogolashvili), *The European Union and the South Caucasus*, Bertelsmann Stiftung, Güterslah, 2009, p. 74, 78.

⁶¹ Paul, 2013, ibid, pp.12-13.

⁶² Huseynli, 2011, agm, s. 4-5.

⁶³ Türker, 2006, agm, s. 40.

⁶⁴ German, 2012, ibid, p. 224.

⁶⁵ Huseynli, 2011, agm, s. 5.

güvenli bölgelere olan ihtiyacı daha fazla görünür kılmıştır, çünkü komşuları güvenli olan AB'nin güvenliğe çok fazla ihtiyacı olmayacaktır. Komşu bölgelerinin güvenli olması bakımından, Türkiye'den sonra Dağlık Karabağ sorununun çözümünde doğrudan çıkarı olan ikinci güç AB olmaktadır. AB'nin Hazar havzasını önemli bir enerji kaynağı olarak görmesi, Güney Kafkasya taşımacılık koridorunun güvenli olmasına bağlıdır, aksi takdirde bu enerji kaynaklarının önemi olmayacaktır.⁶⁶

Dönemin Yüksek Temsilcisi Ashton, 2011 yılında AP'de yaptığı konuşmada Dağlık Karabağ konusunda şu hususları belirtmiştir:⁶⁷

“Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollardan çözülmesi Avrupa Birliği'nin de temel stratejik menfaatinedir. Çatışmanın çözülmesi Güney Kafkaslar bölgesinde dönüşüme yol açacaktır. Çözüm siyasi ve bölgesel istikrarın önünü açarken, yeni ekonomik fırsatlar da doğuracaktır. Bu durumda, sadece Ermenistan-Azerbaycan sınırı değil, aynı zamanda Ermenistan-Türkiye sınırı da açılabilir. Karayolları, demiryolları ve boru hatları en kısa yolu kullanarak bölge ülkelerini birbirine daha yakinen bağlayabilir. Sonuçta Güney Kafkaslar nihayet olması gereken konuma –yani Avrupa ve Asya arasında köprü konumuna– ulaşabilir. Tüm bunlar aynı zamanda Avrupa Birliği'nin de menfaatinedir. AB, Minsk Grubu Eş-başkanlarının çalışmalarını destekleme çabalarını arttırmaya hazır ve karardır.”

Azerbaycan sorunun çözümünde Azerbaycan'a adaletsizlik yapıldığı gerekçesiyle AB'ye bazı eleştiriler yöneltmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Dış İlişkiler Daire Başkanı büyükelçi Novruz Mammadov, Azerbaycan'ın Avrupa ile yakınlaşma için çaba gösterdiğini, ancak AB'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü konusunda destek görmediğini şu şekilde belirtmiştir: “AB'nin 25 yıldır Ermeni işgali altında olan Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yardımcı olmasını istiyoruz. Neden bize adil davranılmıyor? Neden hiçbir AB yetkilisi Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü hakkını savunmuyor? Neden AB son zamanlarda Azerbaycan'la ilgili belgelerde toprak bütünlüğü terimini kullanmaktan kaçınıyor? Moldova ve Gürcistan söz konusu olunca dillendirilen bu hak, söz konusu biz olunca neden görmezden geliniyor? Bunun sonucu olarak biz de AB'ye olan güvenimizi yitiriyoruz.” Mammadov ayrıca, “Avrupa bize 10 yıl boyunca

⁶⁶ Kavus Abushev, “The Nagorno Karabakh Conflict as a Part of the ‘New’ Eurasian Gopolitics”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 3, 2005, p. 23.

⁶⁷ “AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın Dağlık Karabağ konusunda yaptığı konuşma”, <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/ab-yueksek-temsilcisi-catherine-ashtonin-daglik-karabag-konusunda-yaptigi-konusma.html> Erişim: 08.09.2016.

Nabucco'dan bahsetti. Eğer dostluktan samimiyetten söz edeceksek ilk uluslararası değer adalettir. Azerbaycan'dan söz ederken hiç kimse Dağlık Karabağ ve Ermenistan'dan göçmek zorunda kalan yüzbinlerce Azeriden bahsetmiyor, neden?" sözleriyle AB'nin tutumunu eleştirmiştir.⁶⁸

Minsk Grubu eş başkanlarından biri olan Fransa ile birlikte, Minsk Grubu'nda Almanya, İtalya, İsveç, Finlandiya gibi AB üyelerinin yer alması önemli olmasına karşın AB'nin bağımsız bir aktör olarak masada yer almaması tartışmalı bir konu olmuştur. Sorundaki etkinliğini artırmanın yolu olarak öne sürülen Fransa yerine AB'nin eş başkan olması ise, Fransa tarafından kabul edilmeyecek bir tekliftir.⁶⁹

AGİT Minsk Grubu eş başkanlarından biri olan Fransa yerine bir AB temsilcisinin bu görevi alması, AB'nin sorunda daha aktif olması için seçeneklerden biridir. Ancak, AB yetkilileri bu seçeneği Fransa'nın konuyla ilgili AB'yi yeterince bilgilendirdiği ve bu şekildeki bir değişikliğin gereksiz olduğu nedeniyle reddetmektedir. Mart 2012'de AP Dış İlişkiler Komitesi, Fransa'ya Minsk Grubu'ndaki yerini AB yönetimine bırakmasını önermiştir. Azerbaycan'ın AB'nin soruna daha fazla dahil olması talebini sürdürmesi ise, Fransa tarafından sorun olarak görülebileceğinden Avrupa'nın soruna yaklaşımını olumsuz etkileme riski taşımaktadır. Buna karşın, Azerbaycan'ın bu şekildeki söylemleri Fransa'daki Ermeni lobilerinin etkinliğine karşı bir ölçüde denge yaratmaktadır.⁷⁰

Fransa, Minsk Grubu içerisinde AB'nin resmi olmayan temsilcisi olurken, Özel Temsilci de sorunun çözüm sürecinde güçlü bir AB tutumu kurmak için Fransa ile birlikte çalışmamıştır. Minsk Grubu'nun işleyişini artırmak için AB'nin Azerbaycan ve Ermenistan'daki delegasyonlarının başkanlarıyla birlikte Özel Temsilci ve Fransa eş başkanlığı, Dağlık Karabağ sorunun çözümünde AB'nin rolünü artırmak için bir ortak çalışma belirleyebilir. Delegasyon başkanları, üye devlet büyükelçileri ve Özel Temsilci her ay düzenli olarak toplanarak, toplantı sonuçlarını AB kurumlarına sunabilir. Bir başka yöntemde, Özel Temsilci'nin Minsk Grubu eş başkanları toplantılarında "gözlemci statüsü" elde etmesi veya resmi olmayan şekilde toplantılara katılmasıdır. Böylece, "3 eş başkan + 1 AB

⁶⁸ Kayhan Karaca, "Dağlık Karabağ-Kırım Hayaleti", 11.05.2014, <http://dw.com/p/1BxnE> Erişim: 30.08.2016.

⁶⁹ David Janssen, "The Impact of the European Union on the Nagorno-Karabakh Conflict", *Turkish Policy Quarterly*, Vol: 11, No: 1, Spring 2012, p. 162.

⁷⁰ Zaur Shiriyev, *Challenges for the EU in the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict: An Azerbaijani perspective*, European Policy Centre Policy Brief, Brussels 17 June 2013, p. 2.

Özel Temsilcisi” oluşturulabilir. Bu sayede AB Özel Temsilcisi’nin görev alanları genişleyebilir.⁷¹

AB için bölgedeki etkinliğini artırmanın bir yolu da, taraflardan biri olan Azerbaycan ile yakın ilişkileri olan ve Ermenistan’la sınırının kapalı olmasına karşın iki tarafa da coğrafi olarak yakın olan Türkiye ile devam eden katılım müzakerelerinin üzerinden bölgeyle ilişkilerini geliştirmektir. Ancak belirtmek gerekir ki, Türkiye üzerinden bölgede etkin olabilmek ancak Türkiye’ye açık bir katılım perspektifi sunulduktan ve katılım sonrasında mümkün olabilecektir.⁷² Bu husus, dönemin Yüksek Temsilcisi Ashton tarafından “Güney Kafkasya Bölgesinde ciddi rolü olan başka ortakların da varolduğunu biliyorum. Örneğin AB’nin, Türkiye gibi bölgesel aktörlerle de yakın bir işbirliği içinde olması gerekiyor.” şeklinde belirtilmiştir.⁷³

7. Sonuç

On yıllara dayanan Dağlık Karabağ sorunu, binlerce insanın ölümü, yüz binlerce insanın topraklarından ayrılmaları ve Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi gibi sonuçlar doğurmuştur. Azerbaycan ve Ermenistan’ın uzlaşma sağlayamadığı sorunda, tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Dağlık Karabağ uluslararası toplum tarafından tanınmamaktadır.

2003 yılından beri bölgede görev yapan AB Özel Temsilcilerinin açıklamalarına dikkat edildiğinde, sorunun uzlaşıyla çözülmesi gerektiği ve Minsk Grubu’nun çalışmalarına destek verildiği görülmektedir. Bu durum, AB’nin Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Minsk Grubu’nu temel aldığı göstermektedir. Ayrıca AB yetkilileri ve kurumlarının Dağlık Karabağ konusundaki söylemlerine bakıldığında, Dağlık Karabağ’daki durumun kabul edilemezliği, BM kararlarının uygulanması gerektiği ve özellikle Minsk Grubu’nun çabalarının desteklendiği gibi ifadelerin sık kullanıldığı görülmektedir. Buna karşın AB, bir yandan Azerbaycan için toprak bütünlüğü ilkesini, diğer yandan Ermenistan için self-determinasyon ilkesini gündemde tutmaktadır. AB’nin sorunun temel kaynağı olan, tarafların üzerinde uzlaşması mümkün olmayan bu iki ilkeye atıf yapması çözümden ziyade iki taraf içinde ılımlı bir çizgide durma hedefinden kaynaklanmaktadır.

⁷¹ Shiryev, 2013, ibid, p.2.

⁷² Janssen, 2012, ibid, p.162

⁷³ “AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton’ın Dağlık Karabağ konusunda yaptığı konuşma”, agk.

BM'nin kararlarıyla, Rusya ve ABD'nin ise Minsk Grubu'yla dahil olduğu Dağlık Karabağ sorununda AB, bölgeye yönelik geliştirdiği politikalarından özel temsilcilerine kadar farklı şekillerde bölgenin bir tarafı olmaya çalışmıştır. Ancak 1990'lardan sonraki birçok siyasi gelişmede olduğu gibi, Dağlık Karabağ sorununda da aktif ve etkin bir role sahip olmamıştır. Bunun birçok nedeninde bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda, AB'nin üyelik perspektifi sunmadığı bölgelerde dönüştürücü ve etkin bir rol oynaması mümkün görünmemektedir. Buna ilaveten, sorunda yer alan ABD ve Rusya gibi güçler de üçüncü bir bloğun/aktörün soruna dahil olmasına imkan vermemektedir. Bölgede etkin olan Rusya ve ABD gibi küresel aktörlerin önüne geçecek bir politika geliştirmek sadece AB için değil, bir başka aktör içinde zor olacaktır. Akdeniz veya Doğu Avrupa gibi tarihi yakınlıklarının olmadığı bir bölge olması ve bugün de uluslararası politikada siyasi bir güç olamaması AB'nin etkinliğini azaltmaktadır.

Bölgenin istikrarlı bir yapıda olması enerji güvenliği bakımından önem verilen bir konu olmaya devam etmektedir. AB ise, bölge ülkeleriyle AKP ve Doğu Ortaklığı kapsamında ilişki kurmakta, bölgeye özel temsilcisini atamakta ve böylece sorunun çözümünde yer almaya çalışmaktadır. AB'nin Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımına 1990'ların başlarından itibaren dikkat edildiğinde, yaklaşık çeyrek asırlık sürede yürüttüğü politikalarda bir değişim/kırılma olmadığı görülmektedir. AB'nin çeşitli ortak politikalar, finansal destek, Minsk Grubu'nun çabalarının desteklenmesi ve Özel Temsilci yoluyla bölgeyle ilgilenme şeklinde özetlenebilecek politikaları süreklilik göstermiştir.

2-5 Nisan 2016 tarihlerinde yaşanan son şiddetli çatışmalar göstermiştir ki, AB dahil olmak üzere soruna bir şekilde taraf olan bütün kesimlerin 1994 ateşkesinden beri devam eden çözüm girişimleri yetersiz kalmaktadır. Dağlık Karabağ, her an yeni çatışmaların yaşanmasının mümkün olduğu bir sorun olarak devam etmektedir. AB'nin tek başına insiyatif olarak sorunu çözebilecek taraf olması mevcut durumda ve geçmişten çıkarılan derslere göre mümkün görünmemektedir. Ancak buna rağmen AB, kendine uzak bir coğrafya olan Dağlık Karabağ'ın istikrarı için çeşitli politikalar geliştirmeye devam ederken, AB'nin en yetkili isimleri de barışçıl çözüme yönelik söylemlerini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- “AB Dağlık Karabağ için arabulucu”, 18.05.2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/270526.asp> Erişim: 14.08.2016.
- “AB Karabağ sorununun çözümünün uzamasından rahatsız”, 02.07.2012, http://newsaze.com/haberler_ab_karabag_sorununun_cozumunun_uzamasindan_rahatsiz_-l-1-sayfa_id-666-id-101500 Erişim: 25.08.2016.
- “AB Komiseri Stefan Füle: Karabağ sorununun çözümü için güven oluşturmak şart”, 04.04.2012, http://www.newsaze.com/haberler_ab_komiseri_stefan_fule_karabag_sorununun_cozumu_icin_guven_olusturmak_sart_-l-1-sayfa_id-666-id-91805 Erişim: 21.08.2016.
- “AB: Yukarı Karabağ’daki referandumu tanımıyoruz”, 11.12.2006, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/5593046.asp> Erişim: 13.08.2016.
- “AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton’ın Dağlık Karabağ konusunda yaptığı konuşma”, <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/ab-yueksek-temsilcisi-catherine-ashtonin-daglik-karabag-konusunda-yaptigi-konusma.html> Erişim: 08.09.2016.
- “AB’den, Ermenistan ve Azerbaycan’a ‘ateşkese saygılı olun’ çağrısı”, 03.08.2014, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/976302-abden-ermenistan-ve-azerbaycana-ateskese-saygili-olun-cagrisi> Erişim: 30.08.2016.
- “AB’den Karabağ Sorununa ‘Halk Diplomasisi’ Önerisi”, 21.05.2012, http://www.newsaze.com/haberler_ab8242den_karabag_sorununa_halk_diplomasisi_onerisi_-l-1-sayfa_id-666-id-96948 Erişim: 18.08.2016.
- Abushev, Kavus. “The Nagorno Karabakh Conflict as a Part of the ‘New’ Eurasian Gopolitics”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 3, 2005, s. 1-32.
- Aslanlı, Araz. “Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Kasım 2012, s. 175-196.
- Aslanlı, Araz. “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 7, Sayı: 1, İlkbahar 2001, s. 393-430.

Cafersoy, Nazım. *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

“Catherine Ashton: Dağlık Karabağ sorununun tek çözüm formatı AGİT Minsk Grubu”, 30.09.2011, <http://news.am/tur/news/76159.html> Erişim: 24.08.2016.

Commission Of The European Communities, Communication From The Commission To The Council And The European Parliament Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative, Brussels, 11.04.2007 Com(2007) 160 Final.

Council Decision 2014/438/CFSP of 8 July 2014 amending and extending the mandate of the European Union Special Representative for the South Caucasus and the crisis in Georgia, OJ L 200, 9.7.2014.

Council of the European Union, Eastern Partnership: the way ahead, Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 29 November 2013 17130/13, PRESSE 516.

“Dağlık Karabağ sandık başında”, 19.07.2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/daglik-karabag-sandik-basinda> Erişim: 20.08.2016.

Demir, Ali Faik. “AB’nin Güney Kafkasya Politikaları”, (Der. Beril De-deoğlu), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 363-395.

“ENP Action Plans”, http://eeas.europa.eu/enp/documents/action-plans/index_en.htm Erişim: 18.08.2016.

“EU: Status quo in Karabakh conflict not sustainable, solution must be found”, 16.04.2016, <http://www.today.az/news/politics/149798.html> Erişim 30.09.2016.

European Council. *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003.

“European Neighbourhood Policy (ENP)”, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm Erişim: 19.08.2016.

European Parliament resolution of 20 May 2010 on the need for an EU strategy for the South Caucasus (2009/2216(INI)).

“Foreign Minister of Armenia received the EU Special Representative for the South Caucasus and the crisis in Georgia”, 07.07.2015, http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2015/07/07/min_eu_sp/ Erişim: 06.09.2016.

- Gaweda, Barbara and Marco Siddi. *No settlement without a proactive policy: The European Union and the secessionist conflicts in the post-Soviet space*, Institut für Europäische Politik Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood No. 5, 2012.
- German, Tracey. “The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol: 32, No: 2, June 2012, pp. 216-229.
- Görgülü, Aybars. “The Dispute over Nagorno-Karabakh: A Protracted Conflict”, *Review of Armenian Studies*, No: 25, 2012, pp. 47-66.
- Huseynli, Fidan. “The EU’s Changing Role in the Nagorno-Karabakh Negotiation Process: Realities, Limits and Perspectives”, *Journal of Conflict Transformation*, Vol: 9, September 2011, pp. 3-6.
- Huseynov, Tabib. “The EU and Azerbaijan: Destination Unclear”, (Ed. Tigran Mkrtchyan, Tabib Huseynov, Kakha Gogolashvili), *The European Union and the South Caucasus*, Bertelsmann Stiftung, Güterslah, 2009, pp. 49-89.
- Janssen, David. “The Impact of the European Union on the Nagorno-Karabakh Conflict”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol: 11, No: 1, Spring 2012, pp. 155-163.
- “Karabağ’da ateşkes”, 5.4.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/karabagda-ateskes> Erişim: 27.09.2016.
- “Karabağ’da gerginlik kontrolden çıkabilir”, 8.9.2010, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/09/100908_nagorno_karabakh.shtml Erişim: 02.09.2016.
- Karaca, Kayhan. “Dağlık Karabağ-Kırım hayaleti”, 11.05.2014, <http://dw.com/p/1BxnE> Erişim: 30.08.2016.
- Lobjakas, Ahto. “Caucasus: EU, Azerbaijan Discuss Nagorno-Karabakh”, 19.05.2004, <http://www.rferl.org/content/article/1052854.html> Erişim: 15.09.2016.
- Özkul, Osman ve Hüseyin Vermez. “Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları”, *Bilig*, Sayı: 51, Güz 2009, s. 139-170.
- Paul, Amanda. *AB ve Güney Kafkasya: Ne Derece Uzak ve Derin?*, Hazar Raporu, Bahar 2013, http://www.hazar.org/content/yayinlar/ab_ve_guney_kafkasya_ne_derece_uzak_ve_derin_273.aspx Erişim: 19.08.2016.

- “Peter Semneby: AB, Karabağ sorununun çözümünde arabuluculuk için büyük potansiyele sahip”, 26.05.2012, http://newsaze.com/haberler_peter_semneby_ab_karabag_sorununun_cozumunde_arabuluculuk_icin_buyuk_potansiyele_sahip_-l-1-sayfa_id-666-id-97738 Erişim: 02.09.2016.
- “Peter Semneby: Son 5 yılda Dağlık Karabağ sorununda çok az ilerleme kaydedildi”, 26.02.2011, <http://news.am/tur/news/49447.html> Erişim: 06.09.2016.
- “Philippe Lefort: Dağlık Karabağ sorununun tek kabul edilebilir çözüm alternatifi”, 08.09.2011, <http://news.am/tur/news/73464.html> Erişim: 02.09.2016.
- “Philippe Lefort: Ermenistan ve Azerbaycan, Karabağ çatışmasının kurbanına dönüştüler”, 07.09.2011, <http://news.am/tur/news/73312.html> Erişim: 02.09.2016.
- “Philippe Lefort: Karabağ sorunu sadece Azerbaycan için değil, tüm bölge için önemli bir sorun”, 28.07.2013, http://www.newsaze.com/haberler_philippe_lefort_karabag_sorunu_sadece_azerbaycan_icin_degil_tum_bolge_icin_onemli_bir_sorun-l-1-sayfa_id-666-id-177993 Erişim: 04.09.2016.
- Pokalova, Elena. “Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol: 17, No: 1, 2015, pp. 68-85.
- Rajabova, Sara. “EU official: Minsk Group only format for Nagorno-Karabakh settlement”, 8.6.2013, <http://www.azernews.az/azerbaijan/55119.html> Erişim: 24.08.2016.
- “Remarks by the High Representative/Vice-President Federica Mogherini at the Joint Press Conference with the Foreign Minister of Azerbaijan, Elmar Mammadyarov”, 29.02.2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/5335_fr Erişim: 28.09.2016.
- “Sargsyan: Nagorno-Karabakh settlement possible exclusively though peaceful means”, 31.07.2014, <http://en.trend.az/azerbaijan/karabakh/2298674.html> Erişim: 06.09.2016.
- Semneby, Peter. “The Role of the EU in the Resolution of Conflicts in the South Caucasus”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol: 2, Issue 5, June 2006, pp. 17-20.

Shiriyev, Zaur. *Challenges for the EU in the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict: An Azerbaijani perspective*, European Policy Centre Policy Brief, Brussels 17 June 2013.

Simões, Licinia. *Engaging Civil Society in the Nagorno Karabakh Conflict: What Role for the EU and its Neighbourhood Policy?*, MICRO-CON Policy Working Paper 11, Brighton, 2010.

“Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the escalation in the Nagorno-Karabakh conflict”, 02.04.2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2921_en Erişim: 30.09.2016.

“Statement by President Barroso following his meeting with Tigran Sargsyan, Prime Minister of the Republic of Armenia”, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-180_en.htm?locale=en Erişim: 27.08.2016.

“Status quo in Nagorno-Karabakh conflict is unacceptable, EU South Caucasus envoy says”, 30.4.2015, <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/en/news/384.html> Erişim: 07.09.2016.

Şiriyev, Zaur. “2010 Yılı'nın Diplomasi Trafikinde Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 5, No: 10, 2010, s. 119-145.

The European Partnership for the Peaceful Settlement of the Conflict over Nagorno-Karabakh, <http://www.epnk.org/> Erişim: 17.08.2016.

Türker, Haşim. “Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası”, *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2006, s. 36-40.

United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993; United Nations Security Council, Resolution 853, 29 July 1993; United Nations Security Council, Resolution 874, 14 October 1993; United Nations Security Council, Resolution 884, 12 November 1993. United Nations, “Security Council Resolutions -1993”, <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm> (9.06.2017)

“Van Rompuy: ‘Azerbaycan AB için oldukça önemli bir ortaktır’”, 21.06.2013, <http://teas.eu/tr/news-van-rompuy-azerbaijan-very-important-partner-eu> Erişim: 15.09.2016.

“West and Azerbaijan denounce Nagorno-Karabakh ‘elections’”, 04.05.2015, <http://www.euractiv.com/sections/europes-east/west-and-azerbaijan-denounce-nagorno-karabakh-elections-314288> Erişim: 27.08.2016.

“What Is the EU’s Game in the Caucasus Separatist Territories?”, 26.02.2015, <http://www.eurasianet.org/node/72301> Erişim: 06.09.2016.

Wolff, Stefan. “The European Union and the Conflict over the Nagorno-Karabakh Territory”, Report prepared for the Committee on Member States’ Obligations Parliamentary Assembly of the Council of Europe Berlin 4-5 November 2007, s. 1-6. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224476/evidence-stefan-wolff-nagorno-karabakh-territory.pdf Erişim: 07.09.2016.